

NATIONAL SENIOR CERTIFICATE EXAMINATION
NOVEMBER 2018

**XITSONGA RIRIMI RO ENGETELA RO SUNGULA: PAPILA I
XITSONGA FIRST ADDITIONAL LANGUAGE: PAPER I**

MARKING GUIDELINES

Time: 2½ hours

100 marks

These marking guidelines are prepared for use by examiners and sub-examiners, all of whom are required to attend a standardisation meeting to ensure that the guidelines are consistently interpreted and applied in the marking of candidates' scripts.

The IEB will not enter into any discussions or correspondence about any marking guidelines. It is acknowledged that there may be different views about some matters of emphasis or detail in the guidelines. It is also recognised that, without the benefit of attendance at a standardisation meeting, there may be different interpretations of the application of the marking guidelines.

XIYENGE XA A XIMBANGU

XIVUTISO XA 1 PROSI

XITSHURIWA XA A

- 1.1 Tingana/Ntiyiso.
- 1.2 Hukuri.
- 1.3 vavisa/B
- 1.4 Hileswi a a chava hikuva a nga si tshama a vonana na vona himpfhuka a hlongoriwa.
- 1.5 I Ntsendzeleki. Loko Ntsendzeleki a kuma papila a a tshama eka vaFumani naswona hi siku leri Fumani a nga vuya hi le xikolweni hi rona Ntsendzeleki a a ri kwale ka vaFumani.
- 1.6 Rito "ndzumulo" ri vula ku va Ntsendzeleki a ri ntsongo ku va a nga tinghenisa eka timhaka ta vukati.
- 1.7 Ntsendzeleki a a lava ku khorwisa Fumani leswaku Ntiyiso i n'wana wa yena leswaku hambiloko o lava ku ala n'wana loyi kambe a swi tiva leswaku i n'wana wa yena.
- 1.8 Hikuva a a swi tiva leswaku a ku nga ha ri na laha a nga ta ya kona loko Fumani a n'wi hlongola./Hikuva a a swi vona leswaku loko o kala a nga lwi hi matimba Beauty a nga tshuka a n'wi tekela nuna.
- 1.9 Mukamberiwa u ta nyika dyondzo leyi a yi kumeke eka xitshuriwa lexi. Xikombiso:

Ndzi kumile dyondzo ya leswaku munhu a nga ku tshembisa leswaku wa ku rhandza a ri karhi a swi tiva leswaku wo ku xisa.
(Amukela na tidyondzo tin'wana leti twisisekaka.)
- 1.10 Ntsendzeleki u khunguvanyekile swinene. Hikuva timhaka leti a a byeriwa tona hi papila a ti nga tsakisi.
- 1.11 Mukamberiwa u ta nyika vonelo ra yena. Xikombiso: Ndzi vona onge a nga va a n'wi thyile hikokwalaho ka ku va a fanele a vula ntiyiso leswaku u rhandza mani exikarhi ka Ntsendzeleki na Beauty.
- 1.12 A ndzi ta tibyela leswaku ndzi fanele ndzi komba nuna wa mina rirhandzu ra mina hinkwaro.
- 1.13 Mukamberiwa u ta nyika vonelo ra yena. Xikombiso: Ndzi vona yi nga ri mhaka kahle, hikuva mhaka ya papila yi ta tshama yi n'wi vilerisa hi ku va a ri hava tinhlamulo ta swivutiso leswi a a ri na swona mayelana na Beauty.
(Amukela na maveketelelo man'wana lama twisisekaka.)

SWIVUTISO: XITSHURIWA XA B

- 1.14 Wansati u khomile papila leri nga na mahungu lawa ya n'wi tsakisaka lawa a nga le ku ya hlayeni.
- 1.15 Swi ndzi tisela miehleketo ya leswaku timhaka leti a hlayaka tona ta n'wi tsakisa swinene.

SWIVUTISO: XITSHURIWA XA A NA XA B

- 1.16 Hungu ra Xitshuriwa xa A ri vulavula hi wansati loyi a tsaleriweke papila leri a ri hlayeke, leswi yelanaka na leswi kombisiweke eka Xitshuriwa xa B.
- 1.17 Eka Xitshuriwa xa A munhu loyi a tsaleke na loyi a amukeleke papila wa tiveka kasi eka Xitshuriwa xa B mutsari na muamukeri wa papila a va tiveki.

XIYENGE XA B

XIVUTISO XA 2

XITSHURIWA XA C

KU PFUNA KA KU HLAYA TIBUKU MI RI NTLAWA

Mukamberiwa a nga ha longoloxa tipoyinti tin'wana na tin'wana ta ntlhanu exikarhi ka leti landzelaka:

1. Ku hlaya mi ri ntlawa swi pfuna vadyondzi leswaku va nga veketeli mitirho.
2. Ku dyondza hi ku hatlisa ku tlula loko mudyondzi a ri yexe.
3. Mudyondzi u kuma maendlelo, tindlela na vuswikoti byintshwa bya mahlayelo.
4. U kuma tindlela to tala to antswisa mahlayelo ya yena lama a ma tshembeke.
5. Mudyondzi u kuma tidyondzo leti a ti nga n'wi nyanyuri ti hetelela ti n'wi tsakisa.
6. Swi pfuna ku siva mavangwa lawa mudyondzi a a ri na wona.
7. Swi nyika mudyondzi nkarhi wo vatla vuswikoti bya yena.

XIYENGE XA C NTIVORIRIMI NA MATIRHISELO YA RIRIMI

XIVUTISO XA 3

XITSHURIWA XA D: KHATHUNI

- 3.1 Swi le kaya ka swona. Manana u vulavula na vana va yena laha ku nga na yindlu ya vona.
- 3.2 Yi humelerisa ku hambana ka tindlela to rhumela mahungu ka khale na ka sweswi.
- 3.3 I ku tshikelela/tiyisisa muxaka wo rhumela mahungu khale ku nga papila.
- 3.4 Papila a ri hlwela ku fika lomu ri yaka kona, kasi "*e-mail*" ya hatlisa hikuva murhumeriwa u kuma mahungu hi ku copeta ka tihlo.
- 3.5 "Xana ma swi vona vanavanga?"
- 3.6 Yi ndzi tisela miehleketo ya leswaku swi kahle leswaku vatswari va dyondzisa vana va vona leswi a va hanyisa xiswona khale.

XIVUTISO XA 4

XITSHURIWA XA E: XINAVETISO

- 4.1 Rirhandzu, rihanyu, ntsako, dyondzo.
(Swimbirhi ntsena.)
- 4.2 Xinavetiso lexi xi kongomisiwile eka vanhu hinkwavo. Lava tsakelaka ku nyikela vana lava pfumalaka.
- 4.3 Ku koka rinoko ra vaamukeri va hungu./Leswaku vanhu va ta kota ku vona leswi navetisiwaka hi ku olova.
- 4.4 Ku endlela leswaku va ta humesa mali hi ku olova hikuva a yi durhi ematshan'weni ya R20,00 leyi nga va tikelaka.
- 4.5 N'wana loyi u tsakile, u le ku n'wayiteleni./U le ku hlekeleleni a tlhela a yimisa mavoko.

XIVUTISO XA 5

XITSHURIWA XA F

TINHLAMULO

- 5.1 Mhangu leyi yi nga tshama yi ndzi humelela a ndzi nge pfuki ndzi yi **tsundzukile**.
- 5.2 A nge sali a fana na lamula leri kamiweke juzi ya rona loko a nga va tivi kahle.
- 5.3 Hikokwalaho, ndza **rhurhumela** loko ndzi **ehleketa** leswaku hi hlota swigevenga.
- 5.4 Leswaku hi nga kala hi xi kuma xigevenga lexi, a ndzi nga vuli.
- 5.5 Kambe hina a ho chava hi matlangwana, ho va na makhombo emirini ya hina.
- 5.6 Mukamberiwa u ta tsala xivulwa hi rito "khoma" lexi hambaneke hi nhlamuselo na lexi nyikiweke. Xikombiso: Vatswari va ta **khoma** nhlengeletano exikolweni hi awara ya nhungu namixo.

XIYENGE XA D VUTLHOKOVETSERI

1A XITLHOKOVETSELO XO KA XI NGA RI XA NDZAWULELO

XIVUTISO XA 6 XIMBANGU

KHANDLELE – S. J. Malungana

TINHLAMULO

- 6.1 Xitlhokovetselo lexi xi vulavula hi nhwanyana loyi a hisiweke hi khandlele. Jaha ra yena Khazamula a ri nga ha n'wi rhandzi hikokwalaho ka ku va a onhiwile xikandza hi ndzilo wa khandlele leri. Nhwana u lava ku tiva loko ku ri nandzu ku va munhu a tshwile. U tsundzuka mavito yo ndhundhuzela lawa a a vitaniwa hi wona hi murhandziwa wa yena. Sweswi hinkwaswo swi herile hikokwalaho ka ku va a tshwile hi khandlele.
- 6.2 "Kambe a swi nga fanelangi ndzi cukumetiwa."/Ntila wa 20.
- 6.3 Ntila lowu wu vula leswaku kusukela loko a tshwile hi khandlele a nga ha rhandziwi hi murhandziwa wa yena.
- 6.4 Mutlhokovetseri u tirhisile riencisi pfofotlo, leri hlamuselaka ku hela ka swilo. Hi ntila lowu u vula leswaku rirhandzu ra varhandzani lava ri herile.
- 6.5 I ku tiyisisa/tshikelela leswaku rirhandzu leri a ri ri kona ri herile hakunene.
- 6.6 Mukamberiwa u ta nyika matitwelo ya yena. Xikombiso: A ndzi ta n'wi tsundzuxa leswaku a papalata ku vitana nhwanyana loyi hi vito ra "Xivavula", hikuva u n'wi twisa ku vava eka xiyimo lexi a nga eka xona eka nkarhi wa sweswi naswona a nga lo tilavela.
(Maraka i yo seketela ntsena. Amukela na maveketelelo man'wana lama twisisekaka.)

1B SWITLHOKOVETSELO SWA NDZAWULELO

NHLENGELO WA VUTLHOKOVETSERI – K. G. Baloyi

XIVUTISO XA 7 XIMBANGU

VUNENE BYA VUKWETSIMI – K. G. Baloyi

- 7.1 Xitlhokovetselo lexi xi vulavula hi vakreste lava va endlaka leswinene ekerekeni kambe loko kereke yi humile va endla timhaka to hamboloka. Vunene lebyi a va byi kombisa ekerekeni bya hela. A va na mhaka na swisiwana, va bombisa mimovha ya swiyimo swa le henhla.
- 7.2 Swona loko u ri hava xa vumbirhi u nga alaphiwa?/Ntila wa 16.

- 7.3 twiki/B
- 7.4 Mutlhokovetseri u hlamusela hi nkarhi lowu vakreste va vaka va hetile ku humela hi moya wo phurofita na ku khongela hi ku vulavulela.
- 7.5 A ma kahle, hikuva va ehlisa xindzhuti xa kereke leswi endlaka leswaku kereke yi nga ha tekeriwi enhlokweni.
- 7.5 Mutlhokovetseri u vula leswaku ekerekeni leyi ku tale vakreste vo hambana ku ya hi muxaka wa mahanyelo ya vona. Mhaka leyi yi seketeriwa hi rito "nguvumavala", leswi vulaka nguvu leyi nga na mihlovo yo hambana na "matshangakuhlaya", leswi vulaka matshanga yo tala leswi hlamuselaka vakreste lava humaka eka miti yo tala.

XIVUTISO XA 8 XIMBANGU

U NGA HLEKI – K. G. Baloyi

- 8.1 Xitlhokovetselo lexi xi vulavula hi munhu loyi a khomiweke hi vuvabyi bya *HIV/AIDS*. Mutlhokovetseri u tsundzuxa vahlayi leswaku va nga hleki muvabyi loyi hikuva swi nga endlaka siku rin'wana na vona va vabya hi vuvabyi lebyi. U ya emahlweni a vula leswaku swi nga endleka u hleka loyi a khomiweke hi vuvabyi lebyi kasi na vona va na byona kambe a va swi tivi.
- 8.2 Miri luwa na ntlhohe nkwe!/Ntila wa 6.
- 8.3 Mutlhokovetseri u vula leswaku munhu loyi u khomiwile hi vuvabyi bya *HIV/AIDS*.
- 8.4 Ndzi kumile dyondzo ya leswaku a ndzi fanelangi ku hleka wa rikwerhu loko a vabya a khomiwile hi vuvabyi byo karhi.
(Amukela na tin'wana tidyondzo leti twisisekaka.)
- 8.5 I ku tiyisisa/tshikelela mhaka ya leswaku munhu a nga fanelangi ku hlekula munhu loyi a vabyaka hi vuvabyi bya *HIV/AIDS* hikuva swi nga endleka na yena a ri na byona.
- 8.6 Mutlhokovetseri u hlamusela leswaku siku rin'wana na rin'wana va xaniseka hikokwalaho ka vuvabyi lebyi va nga na byona bya *HIV/AIDS*.

Ntsengo hinkwawo: 100